

Rechtspraak en (sociale) media

Allereerst wil ik de organisatoren van dit afscheid danken voor de gelegenheid om nog eenmaal te reflecteren op een van de onderwerpen, waar ik in de afgelopen jaren regelmatig aandacht voor vroeg: Rechtspraak en (sociale) media.

Ik neem u graag eerst mee naar de periode voordat ik rechter werd, de eerste helft van de tachtiger jaren. Ik was toen hoofd van de juridische dienst van het toenmalig Nederlands Christelijk Ondernemersverbond (NCOV), een centrale organisatie voor ondernemers in het Midden- en Kleinbedrijf (MKB). Eén van de zgn. sociale partners en wel een van de kleinste. Zo'n kleine organisatie moest met een beperkt aantal mensen terreinen bestrijken, waarvoor onze grotere broers (zoals VNO en NCW) veel meer menskracht ter beschikking hadden. Dat betekende o.a. ook dat je voor jouw hele portefeuille zelf verantwoordelijk was voor de communicatie. Communicatiemedewerkers hadden we niet. Je maakte zelf je eigen persberichten, je gaf zelf in voorkomend geval radio-interviews etc. Aan mediatraining deden we nog niet. Voorafgaand aan mijn eerste radio-interview kreeg ik van meer ervaren collega's instructie. Die kwam kort gezegd op het volgende neer: je hebt 2 á 3 minuten. In die tijd moet je je punt kort, maar krachtig en bij voorkeur in begrijpelijk taalgebruik gemaakt hebben, en dat ongeacht de vragen die gesteld worden. Ik vond dat wel een leuke uitdaging, zoals ik het ook een uitdaging vond om persberichten zo te maken dat ze ook daadwerkelijk door de media werden opgepikt en tot de gewenste media-aandacht leidden. Zeker een kleinere organisatie kreeg in de media niet vanzelf aandacht en het gaf telkens voldoening als het weer gelukt was. Ik leerde vooral door het te doen en door goed te kijken en luisteren naar de persberichten en interviews van anderen. Het is ongetwijfeld uit die tijd dat mijn belangstelling voor en affiniteit met het omgaan met de media dateert.

Rechter

In 1987 werd ik rechter. Binnen de Rechtspraak was de allesoverheersende regel: "de rechter spreekt door zijn vonnis". Punt! Dat die vonnissen niet altijd uitblonken in helder en toegankelijk taalgebruik, werd in de Rechtspraak zelf niet als "ons probleem" gezien. Partijen konden aan hun advocaten vragen wat wij bedoelden en hoewel we al persrechter kenden moesten de (rechtbank)journalisten vooral zelf goed hun best doen. Ik herinner me nog wel het gemopper aan de lunchtafel 'dat een journalist er weer weinig van begrepen had'. Zeker, er waren ook toen wel collega's die probeerden nodeloos ingewikkeld taalgebruik te vermijden, maar dat waren uitzonderingen.

Wat is er inmiddels, ruim dertig jaar later, op dit punt veel veranderd. Persrechter hebben een actievere rol gekregen en er zijn communicatie-medewerkers die hen ondersteunen; er wordt gewerkt met "voorlees-uitspraken", die anders dan vroeger niet meer de letterlijke tekst van het vonnis/arrest bevatten maar een beknopte en voor de toehoorders begrijpelijke samenvatting. Persberichten hebben aan kracht en helderheid gewonnen. Binnen ons hof volgen raadsheren en juridisch medewerkers cursussen begrijpelijk taalgebruik. Landelijk is er zelfs een Klare Taal Bokaal voor de meest begrijpelijke uitspraak! En tot mijn vreugde bleek onlangs uit onderzoek dat

rechtzoekenden de begrijpelijkheid van de beslissingen van ons hof en de uitleg van die beslissingen door de raadsheren als sterke punten ervaren¹.

Waarom dat belangrijk is? Omdat in een rechtsstaat niet alleen recht gedaan moet worden, maar dat moet ook zichtbaar, merkbaar en controleerbaar zijn. En het is de Rechtspraak als organisatie die ook een taak heeft om die openbaarheid en toegankelijkheid² te waarborgen³. De Rechtspraak investeert daar terecht veel in en gelukkig is dat al lang niet meer alleen een zaak van individuele rechters. In 2003 kwam de eerste landelijke Persrichtlijn tot stand, waarmee beoogd werd om de werkwijze van de gerechten te uniformeren, zodat journalisten weten waar zij aan toe zijn. In 2008 verscheen de tweede versie en in 2013 de derde, de nu nog geldende versie. Belangrijkste aanleiding voor deze derde versie vormden de verruiming van de mogelijkheden om beeld- en/of geluidsopnames tijdens zittingen te maken en het vastleggen van de mogelijkheden voor verslaggeving via internet/sociale media vanuit de zittingzaal. Dat we tien jaar na de eerste Persrichtlijn al aan de derde toe waren is niet toevallig. De technische ontwikkelingen gaan snel en de opvattingen over openheid zijn in beweging, zeker ook binnen de Rechtspraak zelf. Dat vraagt om een voortdurende bezinning, enerzijds op de doelstellingen van openbaarheid (waar doen we het voor?) en anderzijds op de risico's ervan voor o.a. de belangen van procesdeelnemers en het aanzien van de rechtspraak zelf.

Hoewel rechtszittingen vanouds ook theatrale aspecten hebben is het doel van openbaarheid niet om aan partijen een podium te verschaffen voor hun eigen theatervoorstelling.

In een in 2011 verschenen boek *Medien der Rechtsprechung*⁴ besteedt wijlen professor Cornelia Vismann⁵ uitvoerig aandacht aan de vele aspecten, die van belang zijn bij het gebruik van de diverse media in de rechtszaal. Die media spelen in toenemende mate een rol bij het in de openbaarheid brengen van wat zich in de rechtszaal afspeelt. Met name haar beschouwingen over het Milošević-proces bij het voormalige Joegoslaviëtribunaal en de wijze waarop het maken en verspreiden van televisie-opnamen van dat proces was geregeld zouden, wat mij betreft, verplichte leerstof voor persrechters, communicatie-medewerkers en kamervoorzitters mogen worden. Vismann laat zien welke risico's het uit handen geven van de regie over die opnamen en de verspreiding ervan meebrengt. Zeker als met meer camera's tegelijk gewerkt wordt en een externe regisseur kan bepalen welke van de beelden uitgezonden worden⁶ Daarom is het niet verkeerd, dat onze Persrichtlijn op dit punt strakke regels stelt. De bepaling dat beeldopnames vanuit een vaste opstelling worden gemaakt wordt nu ingegeven door het belang van een ordelijk verloop van de zitting, maar zij is m.i. ook van belang om te voorkomen dat de televisie- (of internet)kijker een beeld krijgt voorgeschoteld dat

¹ Klantwaarderingsonderzoek 2017 (december 2017)

² In de zin van zichtbaarheid en begrijpelijkheid van wat zich in de rechtszaal afspeelt.

³ Vgl. Sir Ernest Ryder, 'Securing Open Justice', Max Planck Institute Luxembourg for Procedural Law & Saarland University, Luxembourg, 1 februari 2018
<https://www.judiciary.gov.uk/announcements/speech-by-sir-ernest-ryder-senior-president-of-tribunals-securing-open-justice/>

⁴ 2011 S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main

⁵ Cornelia Vismann, hoogleraar Geschiedenis en Theorie der Kulturtechniken, overleden in 2010

⁶ .Medien der Rechtsprechung pg 335, 336 en 341 e.v.

aanzienlijk en onaanvaardbaar afwijkt van het integrale beeld, dat het publiek in de zittingszaal zelf heeft.

Journalisten

Eén aandachtspunt uit de Persrichtlijn wil ik er nog uitlichten. De Persrichtlijn richt zich op journalisten. Maar wie is journalist? De toelichting zegt daarover: "Onder een journalist verstaat de Persrichtlijn personen die op een zodanige wijze berichten publiceren dat deze voor iedereen toegankelijk zijn". Dat is een wel heel vage en niet onderscheidende omschrijving. Daar val ik zelf ook onder! Hier is m.i. voor de Rechtspraak werk aan de winkel. We hebben het in de praktijk wel meegemaakt dat iemand in zijn eigen zaak zichzelf aanmeldde als journalist met de claim dat hij beeldopnamen wilde maken, die hij dan, uiteraard van eigen commentaar voorzien, via internet wilde verspreiden. Als de rechter dan vervolgens "nee zegt" ligt met de huidige definitie onmiddellijk een wrakingsverzoek op de loer. Ik weet dat 'journalist', geen beschermde titel is, maar hier moet toch meer van te maken zijn. Zonder ook maar enigszins volledig te zijn, denk ik dat de Rechtspraak voor toepassing van de Persrichtlijn aan betrokkenen de eis mag stellen dat zij op zijn minst bepaalde kernwaarden van journalistiek respecteren. Kernwaarden waarvan bijv. blijkt uit verschillende Leidraden en Codes voor de journalistiek. Ik doel dan bijv. op 'onafhankelijkheid' en 'afwezigheid van zelfs maar de schijn van belangenverstremgeling'. Er mag toch voorwaar wel onderscheid gemaakt worden tussen een journalist en een willekeurige activist! En wat is erop tegen om bij twijfel te vragen om voorbeelden van eerdere "journalistieke producten" over te leggen?

Sociale media

Ik zei daarstraks dat de Rechtspraak ook als organisatie een taak heeft om de openbaarheid en toegankelijkheid van de rechtspleging te waarborgen. Kunnen ook de zgn. sociale media ons daarbij behulpzaam zijn?

In een interview in de Volkskrant (in oktober 2012) werd mij de vraag gesteld of rechters er wel goed aan doen om zich op sociale media te begeven. Ik citeer: "Immers, de rechter spreekt met zijn vonnis. Bovendien is in 140 tekens⁷ op Twitter elke nuance onmogelijk, zeggen sceptici".

Dat is koudwatervrees, zo luidde mijn reactie. Die hadden we ook bij de vraag hoe we met de klassieke media moesten omgaan. Toen was ook (lange tijd) de eerste reflex: 'niet doen. Alleen als het echt niet anders kan'. Gaandeweg is binnen de Rechtspraak het besef gegroeid dat dit een verkeerde uitgangspositie is, zo voegde ik eraan toe.

Nu, vijfeneenhalf jaar later denk ik daar nog net zo over en durf ik de stelling aan dat de praktijk mij gelijk gegeven heeft. Alle gerechten hebben een twitteraccount en maken daar – de Hoge Raad voorop – flink gebruik van. De Raad voor de rechtspraak gebruikt zijn account actief voor het geven van voorlichting en het beantwoorden van vragen of het simpelweg de uitspraak zelf onder de aandacht brengen van een twitteraar die zich heel boos maakt, zonder de uitspraak gelezen te hebben. Een beperkt aantal individuele rechters deelt informatie omtrent het werk, neemt soms deel aan discussies over actuele

⁷ Sinds november 2017: 280 tekens

zaken, attendeert op relevante publicaties, verspreidt uitspraken van buitenlandse collega's enz. enz.. Wie ooit kennisgenomen heeft van de voortreffelijke verslaggeving van rechtszaken op twitter door Telegraaf-journaliste Saskia Belleman kan niet meer serieus volhouden dat twitter als medium voor het geven van inzicht in de rechtspraak ongeschikt is. Ik vermeld verder nog de bijdragen van een aantal rechters in de vorm van blogs op facebook, waarmee aan nog weer een andere doelgroep een inblikje gegeven wordt in ons werk.

Kan het ons gezag aantasten? Met dat begrip gezag is iets bijzonders aan de hand. Al lange tijd is het bon ton om te zeggen: gezag heb je als rechter niet meer vanzelfsprekend, je moet het verdienen. Mij lijkt dat onjuist. De rechter heeft in het licht van onze Grondwet en diverse wetten wel degelijk "institutioneel" gezag. Hij kan wel door zijn gedrag de waardigheid van het ambt verwaarlozen⁸ of nadeel toebrengen aan het in de rechtspraak te stellen vertrouwen. Dat geldt overal: in ons privé-leven, in eventuele nevenfuncties, in ons werk en natuurlijk ook in publieke uitingen, zowel in de klassieke media als in de sociale media. Overal en te allen tijde moet je je gedragen "zoals een goed rechterlijk ambtenaar betaamt"⁹. En zoals rechters niet om die reden hoeven weg te blijven van feestjes, binnen zekere grenzen wel nevenfuncties mogen bekleden etc., zo hoeven ze ook niet weg te blijven uit de (sociale) media, mits ze zich bewust zijn van de daar geldende wetmatigheden en beperkingen en ook van eventuele eigen beperkingen. De praktijk heeft laten zien dat het kan! En mocht u zich een incident herinneren, bedenk dan dat die er ook zijn geweest op al die andere gebieden.

Ik rond af. Niet alleen mijn ervaring bij het NCOV was bepalend voor mijn affiniteit met het onderwerp van deze toespraak. Gaandeweg tijdens mijn loopbaan als rechter is steeds meer de overtuiging gegroeid die ik een paar jaar geleden in een nieuwjaarstoespraak als volgt onder woorden bracht: "de rechter moet niet alleen goed luisteren, maar ook gehoor geven. Niet alleen 'hoor en wederhoor' toepassen, aanhoren, luisteren, maar ook - waar relevant - laten merken wat hij met het gehoorde doet. Dat geldt voor de individuele rechter, dat geldt ook voor de Rechtspraak als geheel". En dat moet ook in de (sociale) media.

Rechtspraak maakt samenleven mogelijk. Dat gebeurt niet door altijd iedereen tevreden te stellen. Er moeten soms ook met gezag knopen worden doorgehakt. Er is soms de 'plicht om te mishagen'¹⁰. Er is steeds de zware verantwoordelijkheid om kwaliteit te leveren, ook in de vorm van toegankelijke, begrijpelijke, tijdige en maatschappelijk effectieve rechtspraak. Ik heb het een enorme eer gevonden daar ruim dertig jaar een bijdrage aan te mogen leveren. Ik wens ons blijvend een Rechtspraak toe, die met haar tijd meegaat, zonder ook maar iets in te leveren van haar kernwaarden en die blijft behoren tot de absolute wereldtop.

⁸ Artikel 46c Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren (Wrra)

⁹ Eed/belofte

¹⁰ Geert Corstens, o.a. in De rechtsstaat moet je leren (2014, Prometheus), pg. 33 in navolging van Éric de Montgolfier, Le devoir de déplaire (2006)